

Nadesłano: 30.12.2021
Zaakceptowano: 8.02.2022

Sugerowane cytowanie: Korwin-Szymanowska A., Tuszyńska L. (2022). *Paradoksalne zachowania ekologiczne dostrzegane przez studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, vol. 17, nr 1(64) s. 39–51.
DOI: 10.35765/eetp.2022.1764.03

Adamina Korwin-Szymanowska

ORCID: 0000-0002-1896-1382

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Ligia Tuszyńska

ORCID: 0000-0003-1400-2958

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Paradoksalne zachowania ekologiczne dostrzegane przez studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej

Paradoxical Ecological Behaviours Perceived by
Preschool and Early School Education Students

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

zachowania środowiskowe, paradoksalne zachowania ekologiczne, problemy ochrony środowiska, studenci pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, zrównoważony rozwój

Niniejszy artykuł podejmuje problematykę paradoksalnych zachowań ekologicznych zauważanych przez studentów pedagogiki wczesnoszkolnej w otaczającej rzeczywistości. Celem badania była diagnoza znajomości problemów ochrony środowiska przez studentki pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. W badaniu wzięło udział 120 studentek, które jako przyszłe nauczycielki będą tworzyć dzieciom przestrzeń do poznania środowiska przyrodniczego i jego ochrony. Na podstawie słów kluczowych, bazując na metodzie analizy treści, stworzono klucz kategoryzacyjny wynikający z zebranego przez studentki materiału. Analiza wyników wykazała, że młodzież akademicka zauważa paradoksalne zachowania ekologiczne w obszarach: (1) gospodarki odpadami; (2) kryzysu klimatycznego; (3) edukacji ekologicznej; (4) zachowań konsumenckich i zdrowia; oraz (5) polityki edukacyjnej, które są bliskie jej codziennemu funkcjonowaniu i możliwościom obserwacyjnym i doświadczanym. Należy zadbać

o jakość edukacji wyższej w zakresie edukacji ekologicznej, która poszerzałaby horyzonty prośrodowiskowe wśród przyszłych nauczycieli jako tych, którzy mają możliwość współkonstruowania przestrzeni do wychowania ku zrównoważonej przyszłości troszcząc się o zachowanie równowagi w obszarze środowiska naturalnego, społecznego i gospodarczego.

KEYWORDS ABSTRACT

environmental behaviours, paradoxical environmental behaviours, environmental problems, preschool and early school education students, sustainable development

This article addresses the issue of paradoxical ecological behaviours noticed by students of early childhood pedagogy in the surrounding reality. The aim of the study was to diagnose the knowledge of female students of preschool and early school pedagogy about environmental problems. The research included 120 female students who, as future teachers, will create space for children to learn about the natural environment and its protection. On the basis of keywords, a categorisation key resulting from the material collected by the students was created based on the content analysis method. The analysis of the results showed that the university students notice paradoxical environmental behaviours in the areas of (1) waste management, (2) climate crisis, (3) environmental education, (4) consumer behaviour and health, and (5) educational policy, which are close to their everyday functioning, as well as observational and experiential possibilities. It is necessary to take care of the quality of higher education in the field of environmental education, which would broaden the pro-environmental horizons among future teachers as those who have the opportunity to co-construct the space for education towards a sustainable future taking care of the balance in the area of natural, social and economic environment.

Wprowadzenie

Od wielu lat podejmowane są próby znalezienia równowagi w codziennym przenikaniu się środowiska przyrodniczego, gospodarki i życia społecznego (por. Scott, Vare 2020). Refleksja nad poszanowaniem natury, postępem społecznym oraz wzrostem gospodarczym ziściła się w formie koncepcji zrównoważonego rozwoju (por. Brundtland, Khalid 1987; Tomlinson 1987), której zasady wytyczają drogę działania różnych podmiotów zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym (Sadowski, Łepko 2017; Meadowcroft, Holden, Linnerud, Banister, Langhelle, Gilpin 2019). Szczególną uwagę poświęca się przyrodzie w perspektywie szkodliwej działalności człowieka, która niesie zagrożenia dla środowiska naturalnego. Jak wskazuje raport Europejskiej

Agencji Środowiska (2020), mierzymy się z problemem zanikania bioróżnorodności, braku wody pitnej, erozji, zanieczyszczenia i zasolenia gleb, zmian klimatu, zanieczyszczenia powietrza, odpadów, zanieczyszczeń chemicznych, wykorzystania zasobów morskich, wszechobecnego hałasu czy zanieczyszczeń przemysłowych. W poczuciu odpowiedzialności za losy przyszłych pokoleń współcześni decydenci podejmują działania mające na celu ochronę planety. Wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych badania i działania realizowane w obszarze ochrony środowiska mają swoje głębokie uzasadnienie społeczne, poznawcze i utylitarne, gdyż chronią miejsce życia i przybliżają nas do zrównoważonej przyszłości. Przyjęcie takiego założenia ma swoje konsekwencje w budowaniu przez człowieka proekologicznego systemu wartości i postaw, które reorientują wiele płaszczyzn funkcjonowania człowieka.

Zachowania ekologiczne – szkic teoretyczny

Zdaniem Kiyu Kurisu nie istnieje żadna uniwersalna definicja zachowań środowiskowych (Kurisu 2015: 2), dlatego wyróżnia on dwie grupy takich definicji: zorientowanych na cel i zorientowanych na fakty. Pierwsza grupa odwołuje się do intencjonalnych działań na rzecz środowiska przyrodniczego, które w swoich zamierzeniach mają wpływać na poprawę jakości przyrody. Druga grupa definicji obejmuje zachowania, które mogą przyczynić się do rzeczywistej ochrony środowiska bez intencji jego ochrony (Kurisu 2015: 3). Istnieje szeroki wachlarz zachowań prośrodowiskowych (Gillis 2016: 1), co przyczyniło się do ich klasyfikacji po względem podobieństw. Wyróżnia się trzy główne grupy zachowań, które są najczęściej spotykane w badaniach prośrodowiskowych. Pierwsza grupa odzwierciedla wspólny cel zachowań w obrębie jednej domeny (Stern 2000; Whitmarsh, O'Neill 2010), wyznaczając obszary problemowe w zakresie ochrony środowiska (tzw. domeny). Przykładowo, recykling, kompostowanie i kupowanie produktów z mniejszą ilością opakowań mogą łączyć się jako zachowania związane z ograniczaniem ilości odpadów (Whitmarsh, O'Neill 2010). W tej grupie zachowań Paul C. Stern (2000) wyróżnił cztery szerokie domeny zachowań:

- aktywizm (działalność w organizacjach ekologicznych i ruchach społecznych),
 - nieaktywistyczne zachowania w sferze publicznej (zachowania wspierające politykę publiczną),
 - zachowania w sferze prywatnej (racjonalne zakupy dóbr lub usług dla gospodarstwa domowego, usuwanie odpadów i zielony konsumpcjonizm),
 - inne zachowania znaczące dla środowiska (zachowania, które wpływają na działania instytucji, do których dana osoba należy).
- Z kolei Lorraine Whitmarsh i Saffron O'Neill (2010) wskazali na osiem domen zachowań środowiskowych:

- redukcja odpadów (np. recykling, kompostowanie),
- ekologiczne zakupy i odżywianie (np. kupowanie żywności ekologicznej, ograniczanie spożycia mięsa),
- regularne oszczędzanie wody i energii w domu (np. branie krótszego prysznica, wyłączanie światła),
- jednorazowe działania w zakresie oszczędzania energii w domu (np. instalowanie systemu energii odnawialnej),
- ekologiczna jazda samochodem (np. łagodne hamowanie lub przyspieszanie),
- działania polityczne (np. udział w proteście dotyczącym kwestii ochrony środowiska),
- ograniczenie korzystania z samochodu (np. korzystanie z alternatywnych środków transportu) i ograniczenie latania (np. ograniczenie liczby lotów).

Druga grupa zachowań – zachowania ograniczające *versus* zachowania efektywne – wskazuje na przyjmowanie dwubiegunowego schematu klasyfikacji, gdzie na jednym krańcu są zachowania ograniczające szkodliwą działalność człowieka na rzecz przyrody, a na drugim – zachowania przyczyniające się do zwiększania troski o nią (por. Barr, Gilg, Ford 2005; Gardner, Stern 2008; Laitner, Ehrhardt-Martinez, Mckinney 2009; Karlin i in. 2012).

Trzecia grupa zachowań – zachowania ukierunkowane na intencje *versus* wpływ – przypominają w swojej istocie typologię Kurisu (2015), gdyż zachowania zorientowane na intencje realizowane są z zamiarem zmiany środowiska, zaś zachowania zorientowane na wpływ to zachowania, które faktycznie zmieniają dostępność zasobów w środowisku, niezależnie od motywacji przyjęcia danego zachowania (Stern 2000; Whitmarsh 2009).

Badania nad sferą zachowań środowiskowych doprowadziły do powstania licznych modeli, które w sposób holistyczny próbują wyjaśnić zachowania prośrodowiskowe oraz wskazać czynniki leżące u ich podstaw (por. Kollmuss, Agyeman 2002; Steg, Vlek 2009; Gillis 2016). Kurisu (2015) wyodrębnił siedem grup takich czynników: bariery i akceleratorzy; czynniki psychologiczne (normy, postawy, dysonans poznawczy); koszty i korzyści (koszty pieniężne oraz czas i wysiłek); wiedza; czynniki społeczno-demograficzne (płeć, wiek, wykształcenie i dochody); osobowość oraz czynniki sytuacyjne. Jak to się przekłada na zachowania? Warto w tym miejscu przytoczyć badanie na temat zachowań proekologicznych, które dostarczają Aneta Mikuła, Małgorzata Raczkowska i Monika Utzig (2021). Autorki porównały zachowania proekologiczne w krajach Unii Europejskiej, bazując na danych Eurostatu z lat 2009 i 2019. W swoich analizach wzięły pod uwagę następujące dane: zużycie energii finalnej w gospodarstwach domowych na jednego mieszkańca; wytwarzanie odpadów komunalnych na mieszkańca; liczbę ludności podłączoną do co najmniej wtórnego oczyszczania ścieków (w %); udział autobusów i pociągów w transporcie pasażerskim ogółem (w %);

poziom recyklingu odpadów komunalnych (w %) oraz udział odnawialnych źródeł energii w ogrzewaniu i chłodzeniu (w %) (Mikuła, Raczkowska, Utzig 2021: 9). Dane te zostały zindeksowane, przyjmując wartość od 0 do 1. Najwyższy wskaźnik zachowań proekologicznych w Unii Europejskiej osiągnęły Szwecja (0,673), Finlandia (0,566), Dania (0,517), Litwa (0,514) i Łotwa (0,487). W drugiej grupie krajów (klasa średnia wyższa) znalazły się Austria (0,467), Niemcy (0,458), Słowenia (0,447), Estonia (0,437), Holandia (0,352) i Belgia (0,345). W trzeciej grupie krajów (klasa średnia niższa) znalazły się Włochy (0,316), Portugalia (0,299), Luxemburg (0,29), Węgry (0,275), Francja (0,274), Bułgaria (0,245), Słowacja (0,242), Chorwacja (0,237), Czechy (0,233), Cypr (0,213) i Irlandia (0,187). W czwartej – najniższej grupie – spotkały się Polska (0,178), Hiszpania (0,168), Grecja (0,166), Rumunia (0,136) i Malta (0,122) (Mikuła, Raczkowska, Utzig 2021: 10). Analizując sytuację Polski, warto podkreślić, że w stosunku do 2009 roku Polska spadła z trzeciej grupy do czwartej, jednak swój wskaźnik podniosła o 0,025. Nadal wskazuje to na konieczność wypracowania nowych strategii w zakresie zachowań prośrodowiskowych.

Paradoksalne zachowania ekologiczne w przestrzeni społecznej

Centralną kategorią podejmowanego badania są paradoksalne zachowania ekologiczne, cechujące się sprzecznością. Marianne W. Lewis (2000: 760) potwierdza tezę, że paradoks oznacza elementy sprzeczne, ale wzajemnie powiązane – elementy, które wydają się logiczne w oderwaniu od siebie, ale absurdalne i irracjonalne, gdy występują jednocześnie. W tym artykule dodatkowo osadza się termin paradoksu w obszarze nauk ścisłych i przyrodniczych, co ma swoje konsekwencje w tematycznym zawężeniu obszaru analiz, przy jednoczesnym skupieniu się na sprzecznych zachowaniach względem środowiska.

Podstawowym paradoksem ekologicznym jest fakt, że w imię postępu i dążenia człowieka do osiągnięcia dobrobytu i sukcesu człowiek niszczy środowisko przyrodnicze, co niezamierzenie, ale i nieuchronnie prowadzi do porażki (por. Sadowski, Kosieradzka-Federczyk 2020). Jak wspominają Katrien Van Poeck, Gert Goeminne i Joke Vandenabeele (2016: 806), współczesne problemy ekologiczne, takie jak zmiana klimatu, odpady nuklearne, GMO, przeludnienie i zmniejszająca się bioróżnorodność, charakteryzują się rozbieżnymi i często niemożliwymi do pogodzenia wartościami, interesami i roszczeniami dotyczącymi wiedzy, a zatem są otwarte na niepewność i kontestację, tworząc tym samym przestrzeń dla paradoksów ekologicznych. Podstawą opisu paradoksalnych zachowań ekologicznych jest zrozumienie, że mamy do czynienia z postępującym kryzysem ekologicznym, który tkwi w dominującym

technocentrycznym trybie działania człowieka i że nie da się go przezwyciężyć bez zmiany dominującego typu uniwersaliów światopoglądowych.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć liczne przykłady paradoksów ekologicznych obejmujących zarówno metaobszary zrównoważonego rozwoju przenikające ekonomię, gospodarkę, środowisko naturalne i społeczne człowieka (por. Smith 2012; Debref 2012; Fanning, O'Neill 2019; Tobias, Morrison 2021; Edwards 2021), jak również mikroobszary przejawiające się w codziennym funkcjonowaniu każdego z nas. Przykładem pierwszego z nich jest paradoks Jevonsa, który opierając się na obserwacji, zakłada, że poprawa efektywności wykorzystania zasobu naturalnego często wiąże się ze wzrostem jego zużycia (York 2006: 143). Podobnie paradoks Biuro Bez Papieru zakłada, że rozwój substytutów danego zasobu naturalnego nie zawsze wiąże się ze spadkiem zużycia tego zasobu, a w rzeczywistości może czasami prowadzić do wzrostu zużycia tego zasobu (York 2006: 143). U podstaw tych paradoksów leży przeświadczenie o konieczności zachowania zdrowej równowagi i harmonii między dynamiką gospodarek rynkowych a konsumpcją zasobów naturalnych. Paradoks ten potwierdza Romain Debref (2012), wskazując na konieczność wdrażania innowacji ekologicznych w celu sprostania zrównoważonemu rozwojowi, a z drugiej strony – częściowo demaskuje ekoinnowacje jako te, które w rezultacie mogą gorzej oddziaływać na nasze środowisko. Z kolei Zachary A. Smith (2012) wskazuje na paradoks polityki ekologicznej, który polega na tym, że często wiemy, jakie są najlepsze krótko- i długoterminowe rozwiązania problemów środowiskowych, ale ich wdrożenie jest albo pozostawione bez realizacji, albo wykonane zbyt późno. To wszystko powoduje, że zachowania prośrodowiskowe mogą zarówno sprzyjać dobremu samopoczuciu, jak i je utrudniać (por. Venhoeven, Bolderdijk, Steg 2013). Te nieliczne przykłady przedstawiają realne problemy, z którymi mierzy się człowiek w świecie paradoksów ekologicznych, jak i tworzą przestrzeń do badań nad znajomością problemów środowiskowych.

Założenia metodologiczne badań

Celem badania była diagnoza znajomości problemów ochrony środowiska wśród studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej poprzez rozpoznawanie paradoksalnych zachowań ekologicznych w przestrzeni społecznej.

Podstawowy problem badawczy brzmiał: W jakich obszarach ochrony środowiska studenci pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej najczęściej zauważali paradoksalne zachowania ekologiczne?

W badaniach zastosowano metodę analizy treści, określając ją jako zespół technik badawczych umożliwiających obiektywny, systematyczny i ilościowy opis przejawów ludzkich zachowań, na podstawie którego wnioskuje się o motywacjach i charakterystyce socjologicznej autorów tych przekazów i dedukuje się jakie reakcje przekazy te mogą wywołać (por. Lisowska-Magdziarz 2004, Szczepaniak 2012).

W badaniu wzięło udział 120 studentek pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej trzeciego roku studiów licencjackich w wieku 22–23 lat, jednej z uczelni warszawskich. Badanie zrealizowano w 2020 roku stosując celowy dobór grupy. Przesłaną do tego było przyjęcie założenia, że przyszli nauczyciele są grupą, która pracując z dziećmi, będzie współkształtowała podejście młodego pokolenia do środowiska przyrodniczego. Z racji wieku dzieci tworzy to przestrzeń do budowania społeczeństwa wrażliwego na środowisko przyrodnicze, przy jednoczesnej konieczności zapewnienia wysoko wyedukowanej kadry nauczycielskiej w zakresie tematyki środowiskowej.

Osoby badane zostały podzielone na dwie równoliczne grupy. Zadanie pierwszej grupy polegało na przedstawieniu przykładów paradoksalnych zachowań ekologicznych w postaci opisu słownego (tzw. *grupa opisowa*). Zadaniem drugiej grupy było przedstawienie paradoksalnych zachowań ekologicznych w postaci obrazu zaczerpniętego ze stron internetowych lub rysunku własnego autorstwa (tzw. *grupa obrazkowa*). Wszyscy badani z grupy obrazkowej wybrali mem internetowy jako formę udzielonej odpowiedzi.

Analiza materiału badawczego

Materiał badawczy obejmował 60 opisów paradoksalnych zachowań ekologicznych oraz 60 memów internetowych. W analizie skupiono się na częstotliwości występowania poszczególnych tematycznych obszarów paradoksalnych zachowań ekologicznych zawartych w opisach i memach w celu wskazania konkretnych obszarów problemów ochrony środowiska. Eksploracja materiału opisowego i ilustracyjnego wymagała konkretnych działań polegających na łączeniu w grupy obiektów podobnych do siebie ze względu na wyodrębnione właściwości, kategorie. Przyczyniło się to do skonstruowania klucza kategoryzacyjnego. Opracowany klucz umożliwił zbadanie materiału opisowego i ilustracyjnego pod kątem formalnym i merytorycznym. Część formalna klucza kategoryzacyjnego pozwalała na zakodowanie miejsca, z którego zaczerpnięto materiał, datę pobrania oraz typ materiału (opis, mem internetowy). W części merytorycznej, na podstawie słów kluczowych, kodowano prezentowany w przekazie obraz i opis paradoksalnych zachowań ekologicznych funkcjonujących w dzisiejszym świecie, dostrzeganych przez studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Wyniki zebrane według klucza kategoryzacyjnego przedstawiają Tabela 1 i Tabela 2.

Tabela 1. Problemy ochrony środowiska wytypowane przez studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej na podstawie opisu paradoksalnych zachowań ekologicznych w przestrzeni społecznej

Podkategoria	Problemy ochrony środowiska	Słowa kluczowe zachowań ekologicznych	Liczba osób wskazująca na dane paradoksalne zachowanie ekologiczne N=60=100%
Kryzys klimatyczny	Smog	zanieczyszczenie powietrza	13 osób 21,(66)%
	Zasoby nieodnawialne	czysta energia	
Polityka ekologiczna	Niesprzyjające ochronie środowiska prawo i regulacje prawne, zła ochrona przyrody	uchwały, ustawy, rozporządzenia, regulaminy, wytyczne, działania polityczne, spotkania polityków, prawna ochrona przyrody	8 osób 13,(33)%
Edukacja ekologiczna	Ograniczona edukacja ekologiczna, niska świadomość ekologiczna	edukacja, świadomość ekologiczna	12 osób 20%
Zachowania konsumenckie i zdrowie	Zakupy	opakowania jednorazowe	11 osób 18,(33)%
	Żywność	spożycie mięsa	
	Brak higieny	dezynfekcja, mycie rąk	
	Środki komunikacji	komunikacja publiczna	
Gospodarka odpadami	Produkcja odpadów	wysypiska	16 osób 26,(66) %
	Segregacja odpadów	kosze na śmieci	
	Recykling	opakowania zwrotne	

Źródło: badanie własne.

Z badań wynika, że studenci proszeni o opis paradoksalnych zachowań ekologicznych najczęściej zauważali je w obszarach: 1) gospodarka odpadami; 2) kryzys klimatyczny; 3) edukacja ekologiczna; 4) zachowania konsumenckie i zdrowie oraz 5) polityka edukacyjna.

Zadanie drugiej grupy badanych polegało na przedstawieniu paradoksalnych zachowań ekologicznych w postaci obrazu zaczerpniętego ze stron internetowych lub rysunku własnego autorstwa, jednak wszyscy badani z grupy obrazkowej wybrali mem internetowy jako formę udzielonej odpowiedzi (patrz: Tabela 2). Największą grupę przedstawionych paradoksów w postaci memów stanowiły te, które zdecydowanie można było zaliczyć do zachowań konsumenckich – 50%. Drugą podkategorię zakwalifikowano do gospodarki odpadami – znalazły się tu paradoksy dotyczące np. segregowania śmieci. Wskazało na to 20% badanych. W porównaniu do materiałów przedstawionych przez grupę pierwszą, paradoksy w postaci memów okazały się przede wszystkim humorystyczne i prześmiewcze.

Tabela 2. Problemy ochrony środowiska wytypowane przez studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej na podstawie memów internetowych przedstawiających paradoksalne zachowania ekologiczne w przestrzeni społecznej

Podkategoria	Problemy ochrony środowiska	Słowa kluczowe zachowań ekologicznych	Liczba osób wskazująca na dane paradoksalne zachowanie ekologiczne N=60=100%
Edukacja ekologiczna	niewystarczająca edukacja ekologiczna	świadomość ekologiczna	6%
Kryzys klimatyczny	wyczerpywanie zasobów nieodnawialnych	węgiel	15%
Polityka ekologiczna	zła ochrona przyrody	wycinka lasów	9%
Zachowania konsumenckie i zdrowie	zakupy	zaśmiecanie	50%
	żywność	spożycie mięsa	
	brak higieny	Covid-19	
	środki komunikacji	indywidualne zamiast publiczne	
Gospodarka odpadami	produkcja odpadów	wysypiska śmieci	20%
	segregacja odpadów	pojemniki do segregacji	
	recykling	opakowania zwrotne	

Źródło: badania własne.

Omówienie wyników badań

W badaniach skupiono się na diagnozie znajomości problemów ochrony środowiska wśród studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej poprzez rozpoznawanie paradoksalnych zachowań ekologicznych.

Analiza zebranego materiału wykazała, że studenci zwrócili uwagę na różnorodne paradoksalne zachowania ekologiczne, np.:

- pomimo stojących koszy do segregacji odpadów, część śmieci leży obok nich, co może wynikać z przepełnienia koszy czy niewiedzy, gdzie dany odpad wyrzucić;
- reklamówki foliowe w swoim podstawowy założeniu miały być wielokrotnie wykorzystywane, jednak często zapominamy je ze sobą zabrać na zakupy;
- ścinanie drzew na papier, by za chwilę wykorzystać go do przygotowania plakatu dotyczącego ochrony drzew;
- niekorzystanie z plastikowych słomek do napojów, które są wkładane do plastikowych kubków;
- kupowanie warzyw eko, pakowanych w plastikowe opakowania;
- komentarze polityczne dotyczące ministra Jana Szyszko, który zastał puszcę drewnianą, a zostawił murowaną.

To tylko nieliczne przykłady rozdzwięku, które zauważają młodzi ludzie. Odwołując się do kategoryzacji zachowań środowiskowych, warto podkreślić, że przeprowadzone badania wpisują się w nurt analiz zachowań wyznaczających obszary problemowe w zakresie ochrony środowiska (tzw. domeny). Zachowania te zebrano w szersze kategorie, otrzymując paradoksalne zachowania ekologiczne w obszarach: 1) gospodarki odpadami; 2) kryzysu klimatycznego; 3) zachowań konsumenckich i zdrowia; 4) edukacji ekologicznej oraz 5) polityki ekologicznej.

Ciekawe wydaje się odniesienie otrzymanych kategorii do tych problemów środowiska przedstawianych przez Europejską Agencję Środowiska (2020). Okazuje się, że badana młodzież wskazywała paradoksalne zachowania ekologiczne, które są bliskie jej codziennemu funkcjonowaniu i możliwościom obserwacyjnym. Brakowało wskazań paradoksalnych zachowań ekologicznych, które odzwierciedlałyby świadomość studentów w zakresie bioróżnorodności, stanu wody pitnej, erozji, zanieczyszczenia i zasolenia gleb, wiążących się m.in. z rolnictwem, zanieczyszczeń chemicznych i przemysłowych, wykorzystania zasobów morskich, czy wszechobecnego hałasu, które aktualnie są jednymi z podstawowych problemów środowiska. Prawdopodobnym wyjaśnieniem takiego stanu rzeczy może być fakt, że najłatwiej można zauważyć konkretne zachowanie paradoksalne, gdy ma się możliwość jego doświadczenia lub bezpośredniego obserwowania. Z drugiej zaś strony, wiele zależy także od miejsca zamieszkania, co jest związane z dobrobytem i zasobami danej przestrzeni.

Otrzymane rezultaty badań wytyczają w pewien sposób szlak edukacyjny. Warto podkreślić, że badania prowadzone były wśród studentów, którzy będą prawdopodobnie pracować z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Ma to kluczowe znaczenie w kształtowaniu kompetencji ekologicznych dzieci w okresie ich najintensywniejszego rozwoju, jak również pozwala dotrzeć z proekologicznym przesłaniem do ich rodziców. W związku z powyższym, wzrasta potrzeba kompetentnej pod względem środowiskowym kadry nauczycielskiej. Co więcej, badanie dostrzegania paradoksalnych zachowań ekologicznych w takiej grupie pozwala na uwrażliwienie przyszłych nauczycieli na konieczność kształtowania właściwych zachowań i postaw ekologicznych wśród nich samych, a także wskazuje drogę do poprawy jakości kształcenia w zakresie ekologii na studiach pedagogicznych.

Jedno jest pewne: bez podejmowania ciągłych refleksji i badań nad zagadnieniem przyrody nie będziemy w stanie zmienić losów naszej planety. Stąd też problematykę podjętą w niniejszych badaniach warto byłoby rozwinąć o ocenę realnych zachowań środowiskowych studentów, jak również aspekty psychologiczno-wolicjonalne, które wskazałyby zarówno na uwarunkowania osobowościowe podejmowanych działań proekologicznych, jak i bariery, nad którymi można pracować w toku procesów wychowania i edukacji.

Bibliografia

- Barr S., Gilg A.W., Ford N. (2005). *The household energy gap: Examining the divide between habitual- and purchase-related conservation behaviours*, „Energy Policy”, nr 33, s. 1425–1444. DOI:10.1016/j.enpol.2003.12.016.
- Brundtland G.H., Khalid M. (1987). *Our Common Future*, Offord: Oxford University Press.
- Debref R. (2012). *The Paradoxes of Environmental Innovations: The Case of Green Chemistry*, „Journal of Innovation Economics & Management”, nr 9, s. 83–102. DOI:10.3917/jie.009.0083.
- Fanning L., O'Neill D.W. (2019). *The Wellbeing–Consumption paradox: Happiness, health, income, and carbon emissions in growing versus non-growing economies*, „Journal of Cleaner Production”, nr 212, s. 810–821. DOI: 10.1016/j.jclepro.2018.11.223.
- Gardner G.T., Stern P.C. (2008). *The Short List: The Most Effective Actions U.S. Households Can Take to Curb Climate Change*, „Environment: Science and Policy for Sustainable Development”, nr 50(5), s. 12–25. DOI: 10.3200/ENVT.50.5.12-25
- Karlin B., Davis N., Sanguinetti A., Gamble K., Kirkby D., Stokols D. (2012). *Dimensions of Conservation: Exploring Differences Among Energy Behaviors*, „Environment and Behavior”, nr 46(4), s. 423–452. DOI: 10.1177/0013916512467532

- Kollmuss A., Agyeman J. (2002). *Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What Are the Barriers to Pro-Environmental Behavior?*, „Environmental Education Research”, nr 8, s. 239-260. DOI: 10.1080/13504620220145401.
- Kurusu K. (2015). *Pro-environmental Behaviors*, Japan: Springer. DOI: 10.1007/978-4-431-55834-7.
- Laitner J.A.S., Ehrhardt-Martinez K., McKinney V. (2009). *Examining the Scale of the Behaviour Energy Efficiency Continuum*, 1–8.
- Lewis M.W. (2000). *Exploring paradox: Toward a more comprehensive guide*, „Academy of Management Review”, nr 25(4), s. 760-776.
- Lisowska-Magdziarz M. (2004). *Analiza zawartości mediów. Przewodnik dla studentów*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Łepko Z., Sadowski R.F. (2020). *Paradoksalne konsekwencje nowożytnego projektu panowania człowieka nad przyrodą*, [w:] R.F. Sadowski, A. Kosieradzka-Federczyk (red.), *Odpady miarą sukcesu i porażki cywilizowanej ludzkości*, Warszawa: Krajowa Szkoła Administracji Publicznej im. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego, s. 5–17.
- Meadowcroft J., Holden E., Linnerud K., Banister D., Langhelle O., Gilpin G. (2019). *What Next for Sustainable Development? Our Common Future at Thirty*, Cheltenham, UK Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Mikuła A., Raczkowska M., Utzig M. (2021). *Pro-Environmental Behaviour in the European Union Countries*, „Energies”, nr 14(18), DOI: 10.3390/en14185689.
- Sadowski R.F., Kosieradzka-Federczyk A. (2020). *Paradoksy ekologiczne. Odpady miarą sukcesu cywilizacyjnego i porażki cywilizowanej ludzkości*. Warszawa: Wydawnictwo KSAP.
- Sadowski R.F., Łepko Z. (2017). *Theoria i praxis zrównoważonego rozwoju. 30 lat od ogłoszenia raportu Brundtland*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego.
- Scott W., Vare P. (2020). *Learning, Environment and Sustainable Development: A History of Ideas*, Routledge, Taylor & Francis Group.
- Smith Z.A. (2012). *The Environmental Policy Paradox*, New York: Routledge. DOI: 10.4324/9781315664262.
- Steg L. & Vlek Ch.. (2009). *Encouraging pro-environmental behavior: An integrative review and research agenda*, „Journal of Environmental Psychology”, nr 20, s. 309–317. DOI: 10.1016/j.jenvp.2008.10.004.
- Stern P.C. (2000). *Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior*, „Journal of Social Issues”, 56(3), 407–424.
- Szczepaniak K. (2012). *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, „Acta Universitatis Lodzianis”, Folia Sociologica, nr 42, s. 83–112.
- Tobias M. Ch, Morrison J.G. (2021). *On the Nature of Ecological Paradox*, Switzerland: Springer Nature.
- Tomlinson C. (1987). *Our Common Future*, Oxford: Oxford University Press.
- Van Poeck, K., Goeminne, G., & Vandenabeele, J. (2016). *Revisiting the democratic paradox of environmental and sustainability education: sustainability issues as*

- matters of concern*. „Environmental Education Research”, nr 22(6), s. 806–826. DOI: 10.1080/13504622.2014.966659.
- Venhoeven L.A., Bolderdijk, J., Steg, L. (2013). *Explaining the Paradox: How Pro-Environmental Behaviour can both Thwart and Foster Well-Being*. „Sustainability”, nr 5, s. 1372–1386. DOI: 10.3390/su5041372.
- Whitmarsh L. (2009). *Behavioural responses to climate change: Asymmetry of intentions and impacts*, „Journal of Environmental Psychology”, nr 29(1), s. 13–23. DOI: 10.1016/j.jenvp.2008.05.003.
- Whitmarsh L., O’Neill S. (2010). *Green identity, green living? The role of pro-environmental self-identity in determining consistency across diverse pro-environmental behaviours*, „Journal of Environmental Psychology”, nr 30(3), s. 305–314. DOI: 10.1016/j.jenvp.2010.01.003
- York R. (2006). *Ecological Paradoxes: William Stanley Jevons and the Paperless Office*, „Human Ecology Review”, nr 2, s. 143–147.

Netografia

- 26th UN Climate Change Conference of the Parties (COP26) in Glasgow on 31 October – 13 November 2021, <https://ukcop26.org/> [dostęp: 14.12.2021].
- Europejska Agencja Środowiska (2020). *The European environment – state and outlook 2020 Knowledge for transition to a sustainable Europe*, <https://www.eea.europa.eu/soer/publications/soer-2020> [dostęp: 1.02.2022].
- Gillis, A.J. (2016). *Categorizing Pro-environmental Behaviors Using the Laypeople’s Perspective*. UNF Graduate Theses and Dissertations <https://digitalcommons.unf.edu/etd/641> [dostęp: 1.02.2022].
- United Nations General Assembly (1987). *Report of the world commission on environment and development: Our common future*. Oslo, Norway: United Nations General Assembly, Development and International Co-operation: Environment, <https://sustainabledevelopment.un.org> [dostęp: 15.12.2021].

ADRES DO KORESPONDENCJI

Adamina Korwin-Szymanowska
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
e-mail: akorwin@aps.edu.pl

Ligia Tuszyńska
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
e-mail: ltuszyńska@aps.edu.pl